

Міністерство освіти та науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

Історико-філологічний факультет

Кафедра української та зарубіжної літератур

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АНАЛІЗУ
ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ: СУЧАСНІ ВЕКТОРИ
ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірник наукових статей

Одеса

2023

УДК 811.161.2'42 (075.8)

Рекомендовано до друку Вченою радою ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
(протокол № 4 від 26 жовтня 2023 року)

Редакційна колегія

Авксентьєва Г. А., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Боєва Е. В., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Павлюк Н. Л., кандидат філологічних наук, викладач – відповідальний редактор.

Яремчук Н. В., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Рецензенти

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Олексенко В. П. – доктор філологічних наук, професор кафедри української і слов'янської філології та журналістики Херсонського державного університету.

Теорія та практика аналізу художнього тексту: сучасні вектори досліджень : збірн. наук. статей. Одеса : Університет Ушинського, 2023. 203 с.

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2023

- особистості у кризових життєвих ситуаціях. Київ : Педагогічна думка, 2016. 219 с.
3. Івченко В. Фелікс Австрія. URL : <http://litakcent.com/2014/10/03/feliks-sofija/>.
  4. Крупка Л. Роман Софії Андрухович «Фелікс Австрія» як родинний наратив. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. Том 31 (70). № 4. Ч. 4. 2020. С. 29–33.
  5. Поліщук Я. Магічна сила дому (роман «Фелікс Австрія» Софії Андрухович). Гібридна топографія. *Місця і не-місця пам'яті в сучасній українській літературі*. Чернівці : Книги – XXI, 2018. С. 61–86.
  6. Сакалюк Т. Проза Софії Андрухович (інтертекстуальні аспекти). Методичні зауваги до вивчення теми в ЗЗСО. Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2021. 78 с.
  7. Стадницька Ю. Вплив розладів прив'язаності на терапевтичний стосунок в КПТ. Львів : Український інститут когнітивно-поведінкової терапії, 2016. С. 11–12.
  8. Станісевиц Є. І один у полі воїн. URL : <http://litakcent.com/2014/09/19/i-odyn-u-poli-vojin/>.

Олена ГАЙНА,
магістрантка I р.н.
історико-філологічного факультету
Університету Ушинського

ПРОБЛЕМА ОСОБИСТІСНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ В РОМАНІ ГАЛИНИ ПАГУТЯК «ЗАЧАРОВАНІ МУЗИКАНТИ»

Постановка проблеми. У сучасному літературознавстві посилюється інтерес до вивчення постколоніальної складової художнього мислення письменника. Постколоніальна критика вдається до різноманітних аспектів

дослідження в постколоніальному суспільстві, надає перевагу мистецькій інтерпретації художнього твору, постмодерному його сприйняттю. Свідченням цього є такі теми сучасних досліджень: національна самокритика, проблеми виховання національної самосвідомості, риси української ментальності, світовий контекст українського письменства, синкретизм християнства та язичництва, рецепція Святого письма, біблійна образність текстів, інтерпретація біблійних мотивів, образи демонічних сил.

Актуальність теми статті зумовлена необхідністю перепрочитання творів Галини Пагутяк із урахуванням різних методологій та залученням постколоніальних студій, а також потребою системного вивчення проблеми постколоніальної самоідентифікації в романістиці Галини Пагутяк.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проза Г. Пагутяк стала об'єктом дослідження у наукових працях А. Артюх, Т. Тебешевської-Качак, К. Оселедько, Г. Бокшань, О. Карабльової та ін. Все ж проблема особистісної самоідентифікації в романістиці авторки у цих розвідках не розкривалась ґрунтовно, лише побічно.

Метою статті є дослідження проблеми особистісної самоідентифікації в романі Галини Пагутяк «Зачаровані музиканти».

Виклад основного матеріалу. Уже рецензенти перших творів Г. Пагутяк помітили домінуючий мотив, що стане наскрізним у її художньому доробку – мотив пошуку. Так, В. Положій у рецензії на збірку Г. Пагутяк «Діти» (1982) визначає творче кредо письменниці як пошук справжності, інакше – «пошук тих моральних цінностей, які й визначають людську подобизну як таку» [6, с. 145]. Є. Нахлік серед провідних тем творів, що увійшли до книг «Діти» та «Господар», називає тему пошуку героями свого місця в житті, власної суті [2, с. 116 – 118], «справжності» [1, с. 141–144].

Проза письменниці характеризується глибокою екзистенційною проблематикою, зокрема постколоніальної ідентичності, що підносить героя багатьох її романів на новий рівень художнього осмислення.

Г. Пагутяк у статті «Шевченко і постколоніальна свідомість» справедливо зазначає: «Сучасна українська література як явище постала із постколоніальної свідомості, і як тільки ця свідомість перестане домінувати в нашому суспільстві, відбудеться прорив і в літературі. А Тарас Шевченко в нас один на всі віки й іншого не буде» [5].

У розвитку мотиву пошуку інтерпретоване Г. Пагутяк своєрідне надзавдання, що вмотивовує сюжет більшості епізодів у романі «Зачаровані музиканти». Образові рефлектуючого Тітуса в романі протиставлено образ Сави, який будує власний світ. В авторській характеристиці такого бажання героя виділено важливу концепцію: «Сава – це боротьба з самотністю, абсурдна і дитинно-зворушлива» [3, с. 53]. Планета Земля, яку, за сюжетом твору, давно покинули люди, постає втраченим раєм, де, незважаючи на природні та техногенні катаклізми, панувала любов до ближнього, де «люди боялись одне одного втратити» [3, с. 69]. У своєму прагненні створити власний світ, нову цивілізацію герой повторює досвід своїх земних предків, які обробляли землю та самостійно будували житла. Такий спосіб життя є втіленням авторського ідеалу єднання з природою, що, у свою чергу, є свідченням повернення до первісного стану, тобто раю. Якщо в аналізованому романі Г. Пагутяк мотив пошуку втраченого раю пов'язаний насамперед з пам'яттю героїв про той стан світу, що асоціюється з раєм, та опозиційністю героя до світу, у якому він живе, то в романі «Компроміс», повістях «Гірчичне зерно», «Пан у чорному костюмі з блискучими гудзиками», «Бесіди з Перевізником» домінує мотив пошуку притулку, у розгортанні якого концептуальним є образ відчуженої від світу людини, яка прагне не подолати відчуженість, а знайти альтернативу жорстокому та бездуховному світові. Зав'язкою розгортання мотиву пошуку притулку в

романі «Компроміс» є усвідомлення випускником педагогічного ВНЗ, вихідцем із села Петром Канавченком власної безпритульності, що розуміється насамперед як відсутність житла в місті. Пошук притулку персонажем-маргіналом, відповідно, зводиться до спроб останнього залишитися в Києві і не повертатися до села.

У романі Г. Пагутяк таке розуміння села відсутнє, натомість акцентовано на пошуках Петром Канавченком духовного притулку (уже після здобуття ним притулку матеріального у вигляді квартири), що на сюжетному рівні розгорнуто через репрезентацію намагань героя подолати самотність, зустрітися з Марією. Образ Марії в романі теж зорієнтований на мотив утечі, реалізованої у вираженні її прагнення відмежуватися від зовнішнього світу, усамітнитися, замкнутися у внутрішньому, що сприймається як притулок від жорстокого світу. Деталь у характеристиці останнього досить промовиста: він потонув у бруді. Розв'язка цієї ситуації як вихід зі стану самотності екстрапольована на мотив поступового вмирання, що започаткований в епізоді звістки про хворобу дівчини, де в активній позиції постав образ смерті як форми розплати за відчуженість від світу і як аналог притулку: «Десь на самому дні заховалась моя самотність. Скоро вона щезне зовсім. І тоді зникну я. Це нічого не змінить: я розчинюся в цьому світі, бо перестала себе йому протиставляти. Він, як і я, прямує до свого кінця. Коли мене вже перестануть мучити? Коли ніхто не перешкоджатиме моєму зникненню? Життя прожите. Це осінь, що мріє про зимовий сон» [3, с. 83]. У розвитку мотиву пошуку притулку в романі «Зачаровані музиканти» експліковано думку про те, що знайти порятунок від мертвотності світу неможливо, що наголошено у фіналі лібрето: самотійно знаходить вихід із лісу лише третій шукач, який є носієм ідеї платонічного кохання, що мало б акцентувати тезу: кохання врятує світ. Проте в просторі села, куди він потрапляє, втілено ідею співіснування живих з мертвими, відчуття несправжності того, що відбувається. Невипадково в його епіцентрі

дано ситуацію весілля, що гуляють вночі, – одруження з мертвою дівчиною. Мотив одруження з мертвою дівчиною пов'язано з образом саме третього шукача. Таким чином останнього залучено до світу мертвих. У хронотопі села – образи людей, які померли: «Прийшов хлопець з армії, хіба день дома побув, а на другий день знайшли в лісі: повісився» [3, с. 137]; «А заграйте мені хлопці такої, аби мій чоловік воскрес хоч на годину та випив би зі мною» [3, с. 139]; «Нема в неї ніякої дочки. Була, та вмерла у три годочки. Ще до війни. Від голоду» [3, с. 136].

У центрі заявленого роману – персонаж, який не відчуває себе щасливим серед ненависті й байдужості. У творі в активній позиції мотив самотності, що розгортається як вияв усвідомлення Марією власної самотності та своєї реакції на нещасливу долю. Образ дому асоціативно зорієнтований на відчуття захищеності й спокою, що відзначено і в характеристиці часу зображених подій: Святвечора, що символізує народження нового життя. З ним пов'язано відродження героїні, марковане настановою на розрив стосунків з чоловіком: «Сиділа за столом, заставленим наїдками, і думала про те, що колись без крику й плачу візьме Ігорка і приїде сюди назавсім» [3, с. 146]. Повернення жінки з міста до села актуалізує думку про можливість віднайдення притулку в рідному домі.

Світ реальний постає через сприйняття його головною героїнею як такий, у якому людина приречена на самотність та відчуженість. Ключовим у зображенні героїні в потойбіччі є відчуття нею спокою. Перехід героїні в потойбічний світ теж є своєрідним проявом віднайдення притулку нею від світу реального. Головну роль у цьому переході віддано жінці.

Сюжетна лінія головний герой / Панна зорієнтована на обряд ініціації, що пов'язаний не лише з процесом переходу в паралельні виміри, а й з ідеєю пізнання, набуття нового досвіду, реалізованою через мотив пошуку коханої, поступового наближення до неї, розуміння її містичної суті. Важливим етапом обряду ініціації є вилучення героя з «людського роду» та автоматичне

включення його до певної групи, що нерідко супроводжується навмисним спотворенням тіла. Рана на грудях, що отримує герой роману «Зачаровані музиканти» в епізоді зустрічі з Панною, означає першу фазу обряду ініціації – вихід із звичного для нього оточення на поклик княгині.

Мандри Матвія – своєрідна форма індивідуалізації – становлення та розвиток особистості, досягнення нею повноти та цілісності буття. Індивідуалізація головного героя роману «Зачаровані музиканти» подієво розгортається як його поетапне звільнення від матеріального (відмова від одруження заради грошей, втрата хрестика як знак розриву зв'язків із батьком) та прилучення до духовного (епізодичні ситуації зустрічей із зачарованими музикантами, які вчать героя грати спочатку на бубні, потім на сопілці і нарешті – на скрипці).

Особливістю першої стадії обряду ініціації є констатація низки тимчасових смертей Матвія: утрата свідомості на ринку, що сприймається оточуючими як смерть, життя за монастирськими мурами як відхід від мирського життя, перетин річки (як символ переходу в інший світ), що інтерпретуються як загибель з подальшим воскресінням у новому статусі. В епізоді зустрічі Матвія з Панною оприявнюється тема його возз'єднання з Анімою, що, проте, не є ознакою досягнення цілісності, а лише етапу на шляху до Самості, який передбачає очищення від гріхів (змивання крові) та звільнення від одержимості (відторгнення серця як знак звільнення від почуттів). Осягнення героєм Самості метафорично передається через набуття здатності грати на скрипці, що тлумачиться як пізнання світової гармонії, духовне піднесення до Абсолюту.

З мотивом несамовитого кохання корелює образ чарівниці Докії, яка мешкала в крайній хаті села: « ті, хто живе в ній, ніби перебувають на межі двох світів і не бояться нічого» [3, с. 122]. Жінка відразу впізнала в Матвієві споріднену душу, адже вона також зазнала одержимості одним із Тих, хто літає в повітрі й живе під землею. Світ за Дунаєм, у якому упродовж року

перебувала Докія, має особливий часовий вимір: «То був не рік, а цілих сім, бо час серед тих, що літають у повітрі й живуть під землею, спливає по-іншому» [3, с. 137]. Перехід до іншого світу, відповідно до міфологічних прецедентів, вимагає певної плати. Звертаючись до Боніфація, Матвія та Івася, Княгиня пояснила: «Ступаючи в наш край, люди мусять позбутися того, чого в них найбільше. А будете вертатися, заберете назад» [3, с. 219]. Так, маршалок віддав «розум чоловіка поштового, прагматичного» [3, с. 31], юний Домницький залишив в озері Обшир своє серце, а хлопчик розплатився розумінням. Наскрізний для творчості Г. Пагутяк образ Перевізника увиразнює міфопоетичний мотив переходу до іншого світу, який є утопічним утіленням ідеального співіснування людини і природи. Щоби потрапити до Пані, Матвій мав переплести через Дністер, який Перевіжник назвав Дунаєм. Боніфацій та Івась також мали перейти підземний Дунай, аби дістатися князівства. У «Сентиментальних мандрівках Галичиною» письменниця тлумачить семантику цього міфопоетичного образу: «Працюючи над «Зачарованими музикантами» я знайшла могутній символ «Дунай». Перепливти Дунай означає перейти межу неповернення в світ зла, спокуси, кривди, болю. За Дунаєм ти отримуєш як плату за неповернення і зречення тихий рай» [4, с. 162–163]. Перехід через цю ріку, на думку авторки, звільнює «від прокляття роду, від карми громади» [4, с. 57]. Саме цього потребував Матвій, якому Княгиня пояснила причину його поневірянь: «Твій дід зрубав моє дерево. І за це його рід несе покуту. Ти можеш піти звідси, але твій син і син твого сина нестимуть її» [3, с. 218]. Серед інших персонажів, які репрезентують світ людей, умовно можна виділити тих, хто скептично ставиться до існування духів (слуга Петро); тих, хто усвідомлює наявність іншого світу, але не може контактувати з ним (шляхтич Миколай Р., слуга Осип); і тих, хто наділений даром бачити його (чарівниця Настя). Петро за недовірливе ставлення до духів був покараний: він загинув під уламками родового маєтку Домницьких. Миколай сповідував християнську віру та

разом з тим визнавав існування духів: «І чоловік відчув теж, наскільки він безборонний супроти очей, що стежать за ним – очей духів води, лук і дерев» [3, с. 59]. Осип під впливом чарівниці Насті поділяв уявлення про духів природи як про Божі створіння і прихильно ставився до них: «Хіба любити все живе – дерева, квіти, воду – се гріх? Господь усе це сотворив, а не диявол. І як хтось має ліпші очі чи вуха, то се дар Божий, а не диявола» [3, с. 62]. Така маркованість образів твору корелює з укоріненим у Біблії мотивом згубної сліпоти, який розгортається у низці творів Г. Пагутяк. У «Зачарованих музикантах» цей мотив увиразнюється у сцені, що зображує ніч зустрічі Князя та Княгині: у їхньому дворі збиралися «духи землі, повітря, води, дерев у подобі істот, яких люди часом бачать своїм вбогим зором» [3, с. 215].

Світ духів природи у романі оприявнюється через зорові, слухові й нюхові образи. Він дає про себе знати через світло, зелений колір якого, з одного боку, символізує життєдайність, а з іншого – слугує маркером зв'язку з потойбіччям: «Але виявилось, що за дверима не бракло світла, тільки то не було сіре вранішнє світло, а зелене, що йшло з найдалшого кутка. І воно пахло свіжо стятою майовою травою, соковитою і товстою, наливою дощами» [3, с. 29]. Чарівний запах рослин також оприсутнює духів природи. Ще одним атрибутом цього світу постає неземна музика, яку чує лише Матвій Домницький (для пастухів, які були поруч панича, вона лишилася непоміченою, бо вони «наче понапивалися сонного зілля» [3, с. 12]). Пані з огненным волоссям вперше з'явилася паничеві у супроводі трьох музикантів: «Вони пропливли над Матвієм, награвши музику, ні веселу, ні сумну, а якусь наче нелюдську» [3, с. 13]. Таким чином, семантика космічної гармонії може бути екстрапольована на топос країни за Дунаєм, представники якої з'являються у світі людей під звуки незвичайної мелодії, що надається до сприйняття лише обраним. Світ духів природи в «Зачарованих музикантах» наділений здатністю карати за несправедливо завдану йому кривду. Обійстя

Домницьких було зруйноване рослинами через гріх Григорія Домницького, який зрубав липу і збудував дім на недозволеному місці, тим самим потривоживши Тих, що живуть під землею і літають у повітрі: «Трава заволоділа дахом, підривала фундамент» [3, с. 60].

Висновки. Отже, у романі «Зачаровані музиканти» мандри головного героя Матвія – це своєрідна форма особистісної самоідентифікації – становлення та розвиток особистості, досягнення нею повноти та цілісності буття. Індивідуалізація головного героя роману «Зачаровані музиканти» подієво розгортається як його поетапне звільнення від матеріального та залучення до духовного.

Література

1. Бовсунівська Т. Типологія української посттоталітарної художньої деструкції світобудови (на матеріалі роману «Писар Східних Воріт Притулку» Г. Пагутяк). *Сучасність*. 2018. № 10. С. 146–151.
2. Нахлік Є. Між природою і цивілізацією. *Київ*. 2017. № 1. С. 141–144.
3. Пагутяк Г. Зачаровані музиканти: [роман]. Львів : ЛА «Піраміда», 2003. 176 с.
4. Пагутяк Г. Сентиментальні мандрівки Галичиною. Львів : ЛА «Піраміда», 2018. 304 с.
5. Пагутяк Г. Шевченко і постколоніальна свідомість. URL : <https://wz.lviv.ua/blogs/407818-shevchenko-i-postkolonialna-svidomist>
6. Положій В. У пошуках справжності. *Київ*. 2014. № 4. С. 145–148.

*Катерина ДОЛГА,
магістрантка I р.н.
історико-філологічного факультету
Університету Ушинського*

**СПЕЦИФІКА ФОЛЬКЛОРНОГО АСПЕКТУ ПОВІСТІ
О. КОБИЛЯНСЬКОЇ «В НЕДІЛЮ РАНО ЗІЛЛЯ КОПАЛА»**